

(részletek egy forgatókönyvből)

1. AUTÓBAN

Személykocsi hátsó ülésén alszik Z., a színész. Nagyon izzadt, és gyötördővé torzul az arca. Felebred, de még bódult. Tűzes karikák táncolnak a szeme előtt. Nyári táj látszik a kocsiból, az országút melletti poros eperfák, búzatábla. Z. alig érthetően motyogja a sofőrnek:

— Alljunk meg!

A kocsi hirtelen fékez. Z. olyan petyhüdt, hogy előrebillen, majdnem lecsúszik az ülésről, esetlenül kikászálódik a kocsiból.

2. TÁJ

Z., miután kiszállt a kocsiból, az országút szélén megáll vizelni. Gyűrött arccal nézi a búzatábla tulsó felén, a látóhatár peremén mozgó aratókat. Hunyorog, talán azt sem képes felfogni, hol is van. Az ő szemével nézve a látvány valószínűleg színpadon káprázatában villogva lüktet, reszket a nyári hőségben. Z. homlokáról izzadságcseppek gördül le az orrán. A jelenet olyan, mint a lázas ember álma. Az egész kép a megfogaimazhatatlanság, a testet öltetni nem tudás kínjától vibrál, a színek torzulásától összekuszálódik, ami különös ellentétben áll az ezután következő valóban látomászerű kép részleteinek rideg tárgyilagosságával. Z. hangosan sóhajt, és elbámultkodva még a ruháját is elfelejti rendbe hozni. Esendő és nyomorult.

3. MEZÓN

Kasza suhogó hangja. Kaszáló parasztok deréktól felfelé. Egyszerre mozgó testek. A kaszák havas téli föld felett subognak, a levegőt kaszálva. Hosszú sorban mozgó parasztok utánozzák az aratót a kopar, téli mezőn. Mögöttük marokszedő lányok hajladoznak. A kaszák suhintásai közben látjuk a háttérben álló társaság tagjait, a földbirtokost és barátait, akik mögött nagyon kopott falusi cigányok zenélnek. Ahogy az alakok fel-felúnnak a kaszasuhintások között, mintha embereket vágnának az aratók.

Férfiak, nők állnak a földesúr mellett, környékbeli kisbirtokos nemesek és élőködők, lecsúszott egykori közhivatalnokok, malaclopót viselő vándor művészember, színészek, a patikus.

És ott áll Z.

Egy kaszáló paraszt, kedvetlen pillantással hátrasandít az urakra. A földbirtokos kulacsból iszik; reszepségtől vérekes szemmel figyel közben is az aratókat. A társaság tagjai bamba jóakarattal mosolyognak. A földbirtokos minden télen, amikor unalom és tehetetlenség telepszik a vidékre, megrendezi ezt a februári Péter-Pál-napot.

A tespedő világban nem is az aratás az esemény, ez csak ürügy a készülődésre, a sütés-főzésre, vendégeskedésre és nagy ivászatokra. A földbirtokos ledobja bundáját, kurta lábain üget az aratók után. Most látszik, hogy milyen messze vannak tőle.

Varjak tömege feketélik előtte a földön. Egyenesen feljűk fut, hogy átgázoljon rajtuk. A varjak felrebbennek, de nem szállnak el, fűsértően káromva repdesnek a földbirtokos körül, aki a karjával csapkod feljűk, megijed a fekete madarak tömegétől, fél, hogy szemébe vágna a csőrükkel, szemére húzza kucsmáját és legörnyed a földre.

A hátulmaradt társaságból valaki a levegőbe ló vadászpuskából. A varjak szárnycsattogtatva, káromva felszállnak és felhőként elválnak.

A földbirtokos szégyenlősen vihogva néz a társaság felé.

4. KÉPTÁRBAN

Z. a bejáratnál mond valamit a portásnak, és megy befelé. Szünnap van, a képtár üres. Z. megy át a termeken. A lámpák nem égnek félnomály van.

Csontváry képei a falakon, de alig látszanak, a színek egyáltalán nem.

A „Panaszfal” című kép előtt Z. megáll. Alig lát valamit. Gyufát gyújt és feltartja, azt remélve, hogy az egész képet bevilágíthatja, de csak a gyufa körül van fény, Z.-t a kép alatt imbolygó árnyék veszi körül.

Körmére ég a gyufa.

Csapkod a kezével.

Újabb gyufát gyújt, közel megy a képhez, de csak a fényben éppen közel eső töredékeket látja.

Gyorsan mozgatja a fényt a kép előtt, így a mozgás által nagyobb részletek jelennek meg, de ezek még nyugtalanítóbbá teszik az egész láthatatlanságát.

A kép érthetetlen marad, azt sem lehet tudni, hogy mit ábrázol. Z. továbbmegy, benyit egy ajtón.

5. TÁJ. Sivatat

Csontváry fekvőhelyet csinál magának éjszakára. A látóhatár peremén vörösen kigyullad egy cédrus, csak a maradék napfény játszik rajta, de olyan a fa, mintha égne, ahogy valószínűleg színekben elveszti formáját és fényjelenségként szétszóródik.

Egy pillanat alatt kilobban és fekete sziluett marad a helyén. Ragadozó madár száll alacsonyán a föld felett és különös magányos hangon vijjog.

Csontváry kartonpapírral körülkeríti fekhelyét. A kartonpapír felső peremét kifelé visszahajtja. Letékszik.

A halott tájban, mintha kútban feküdne.

Kigyó csúszik a homokon, könnyörtelen hullámmással fölmászik a kartonpapíron.

Bent Csontváry hallja a papíron a sustorgást.

A kigyó eléri a papír visszahajló szélét, keresgéli a helyet, ahol bejuthatna. Visszamek, újra próbálkozik.

6. A JAJCEI VILLANYERŐMŰ

Az éjszakai tájban, mint vakító fényű színpad világít az eromű gépcarnokának nyitott kapuja. Megállíthatatlanul forog az óriási dinamó. Ósrégi gépezet. Az 1900-as években vagyunk. Bőrökötényes munkások mozognak a gépteremben, irdatlan árnyékuk időnként kinyúlik az ajtó fényéből.

Oldalt, a hegyoldalból rőzséből rakott tűz piroslik, imbolygó alakoktól körülvéve. Közelebről látni a furesa ültözékű, szakállas, borostás figurákat, mint a vademberek, vagy a hegyi rablók, olvanok.

Csontváry a tűz mellett ül, reszkette az éjszakai hidegtől, kezét melengeti a tűz fölött. Az egyik alak felkapja a fejét, mint a színpadon a kúlya. Feláll, lopakodva elindul a bokrok sűrűjébe.

Eltévedt fehér kecske a bokrok között. Pamaszosan mekeg. A sötét alak, aki a tűztől jön, lehajol, nagy fehér szikladarabokat emel fel. Dulakodás, öldöklés tompa hangja hallatszik. A sötét alak vállán az élettelenül lógó kecskével.

A dinamó réz áramszedőit sivitva csattognak a forgó hengerhez tapadva. Kék elektromos szikrák villámlanak.

A tűz mellett ülők húst sütnék, megkínálják Csontváryt, aki tagadva int a fejével, bámul a tűzbe, és mintha magában beszélne, gyengén mozog a szája.

Remes emberi ordítás hallatszik az eromű felől.

A tűznél ülők megmeredve fülelnek. A nyitott ajtón át izgatottan mozgó munkások látszanak. Totálban látszik az egész kép, ahogy Csontváry megfestette.

Mintha sok tücsök ciripelne, hallatszik a dinamó zizező végtelen zaja.

7. A TATRÁBAN

A nagy Tarpataki Vízesésnél. Csontváry faldoklik a pataokban. Megkapaszkodik egy kőben. Kínlódva felnéz. Valószínűtlenül dübörgő hangot hall.

— Te leszel a világ legnagyobb napút-festője, nagyobb Raffaelnél.

— Micsoda festője? — kérdezi Csontváry. — Nem értem!.. Nem értem, micsoda festő! Mi ez?

Ismét a vízzel küszködik. A parthoz érve megpihen, kinyitja ökölbe szorított kezét, egy mag van a tenyerében. A magot nézi értetlenül, aztán a hegycsúcsokat.

8. TAJ MOSZTÁRBAN

Hangszerek által keltett kusza zaj hallatszik.

A városka szélén vagyunk. Csontváry az országút fölé magasodó domboldalon, kunyhónál alig nagyobb, szegényes házikó előtt azzal bajlódik, hogy egy szikladarabon elhelyezzen egy kitömött sást. Miután valahogy sikerül neki, eltávolodik, hogy szemügyre vegye. A sas megbillen, és esetlen merevséggel legurul az országútra. Csontváry utánaszalad egészen a domb széléig. A sas nem látszik, oldalról különös menet jön az úton.

Különböző hangszerek összevissza harsogó zenéje.

Egy gőzgéppel hajtott régi úthenger, mindenütt, még a tetején is, különböző hangszereken zenélő emberekkel. Minden zenélő csakis a maga hangszerével és dallamával törődik. Ahányan vannak, annyi-féle és annyi módon játszanak. Kinéznek a képből velünk szemben, hivalkodó megszállottsággal. Tejjes erővel zenélnek, mintha mind-egyik túl akarná harsogni, sőt el akarná pusztítani a többi saját muzsikájával.

Az úthenger mögé kötte sovány, csontos, piszkosfehér ló bandukol. A ló hátán beteg külsejű, vak férfi lötyög ide-oda.

Mintha velük zenélne, a gőzgép hatalmas szív hangjához hasonló, megszakadásig erőlködő dobogása.

Csontváry valamit üvölt a dombon, de nem hallatszik a hangja. Távolság, oldal! az országút hídon vezet keresztül. A hídon, szembe az úthengerrel, színes ruhákba öltözött falusi társaság jön. Mögöttük csak zöld hegyek és virágzó fák látszanak.

9. SÉTAKOCISZÁS ATHÉNENBEN

Este van.

Csontváry festményéhez hasonló táj. Domboldalról látszik. A ház előtt hintó áll. Csontváry nézi a domboldalról. Elindul lefelé, a ház most nem látszik.

Csontváry az atheni külváros házai között megy. Esti tömegből nyüzsgő sikátorokban halad, az érthetetlen zivajgás hajszojja, az előbbi látvány reménytelenül elvesztettnek tűnik. Egy útkeresztződésnél tétozódik, aztán siet tovább. Értelmetlenül nézi a körülötte zajló életet. Visszafordul és elkanyarodik.

Váratlanul érkezik a dombról látott ház elé. Díszletfal ragyog halottan. Ott áll a hintó. A ló és a kocsiban ülők viaszból vannak. A ház előtt hét viaszos ül, egyforma fejtartással, üvegszemével a semmibe nézve. Csontváry megtapogatja a bakon ülő kocsis ruháját.

Kövér szolgálta jön ki a kapun, ingujjban. Izzad, szuszog, megnézi Csontváryt, leemeli a kocsiban ülő nőt, a vállára dobja és beviszi a kapun.

10. TENGERPART

Valami vándor szintúrsulat előadását látjuk.

A tengerpart főnyénen egy félig elkorhadt bárkát színesre festettek, színtolpapírral és papírvirágokkal teleragasztottak, és ezen folyik az előadás. A komédiások pontosan abban a helyzetben állnak,

mint Csontváry „Hajótörés” című képén. A valószínűtlenül teatrális jelenetnek megfelelő patetikus modorban érthetetlen halandzsza-szöveget ordítanak, amiből néha kivethető egy-egy értelmes, de groteszkül szentimentális mondat. A közepén álló nőalak artikulálatlan hangon énekel és otromba táncot lejt. Búcsúzva életüktől, annak hiábavalóságát panaszolják, legalábbis ez derül ki a gesztusaikból és mimikájukból.

A figurák nevetségességük ellenére is jelképesek, mintha egy középkori haláltáncsorozat alakjai lennének. Itt van a szerelmespár, az anya kisdédével, a kalmár, aki tenyerén tartja veszendő pénzét, a pap, a részeges, a katona, a matróz stb. Hátuk mögött felhős eg alatt nyugtalanodik a tenger, mintha várna rájuk.

A pojácskodón előadott haláltáncot egyforma ruhába öltözött, kopaszra nyírt kisgyerekek nézik mértánilag pontosan négyszögbe rakott székeken ülve. Az első széksorban századfordulós ruhában a felügyelőik üneik, szorosan egymás mellett. Úgy hogy a gyerekek nem látnak mást, csak a hátukat. A közönyön és unalmon kívül nem látszik az arcukon más érzélem.

Ismét a szintársulatot látjuk, majd róluik fölemelkedve a tengert. A hullámokon csónak közeledik, a csónak végében pedig Csontváry ül. Sápadt, elgyötört az arca, két kezét a gyomrára szorítja, lelóg az álla, alig lélegzik. Fél, és tengeribeteg.

11. TÁJ

Parkrésztlet őszi napsütésben, egészen kicsi tóval. Vízisikló úszik a tóban. A fűvön madárhulla, bogarak tömegével körülvéve. A nádas selymeslila csúcsa, először napfényben, aztán a borútól elszíntelepedve. És megint az egész túl színesen, az emberi érzékelés számára idegen kuszaságban.

Az előbbi parkrésztlet, Csontváryt látjuk szemből. Aztan az ő szemével a tájnak valamilyen látomását. A leszálló este most összhangot teremt a színek között. Helyenként mesterséges a világítás.

A tóparton századfordulós ruhában nőalakok állnak egymással szembe fordulva.

Viaszfigurák felöltözött. Sziklán kitömött egerészolyv. A „Setakocsizás Athénben” hirtője áll a sétatányon.

A táj nyugalmát iszonyatos, szinte nem is emberi gyereksivalkodás törli meg... Kínzóan rikácsoló hang és ütlegek.

Öregasszony hangja hallatszik:

— Kenyér! Kenyeret! Nesze kenyér! Nesze! Kenyeret adok!

A viaszfigurák szétolvadnak, mocskos tócsává folynak a földön.

12. FALUSI UDVAR

Mankós öregasszony bicegve, kötéllel üt egy szederfához kötött gyereket. A gyerek rángatózik.

— A rossz egye szét a beledet! Kenyér kell? Azt kapod, ami van. Ez a te kenyered! — rikácsolja az öregasszony.

A szomszéd ház kerítésének támaszkodva durva arcú, öregedő ember nézi, hangosan röhögve. Olyan jóízű kegyetlenséggel röhög, hogy nem bírja sokáig. Megtörli a szemét és unottan mondja:

— Aki megtartóztatja az ő vesszejét, gyűlöli az ő fiát; aki pedig szereti azt, megkeresi őt fenytétkkel.

Beront az udvarra egy parasztasszony, el akarja rángatni az öregasszonyt a gyerektől, aki már alig vinnyog. Az öregasszony még a másikkal dulakodva is üti a gyereket.

— Megölnéd már, vagy mi? Hagyd abba, azt mondom!

Az asszony dühében kirántja alóla a mankót. Az öregasszony lesek és onnan ordítja, tehetetlenségében sirva:

— Ezt csináltad velem, te ribanc!

A kerítésnél álló férfi álmétkedően csóválja a fejét.

13. TÁJ KÖKERÍTÉSSEL

A hosszan húzódó kökerítés mellett jön Z.

Az előbbi hangzavar hallatszik, de a táj egyetlen részlete sem árulja el, hogy honnan. Mintha a kőfal zárná el. A kép nyugalmat mutat, a háttérben lévő és a park jegenyefái közé ékelődő kőfal, porladozó felülete pedig maga az időtlenség.

Z. nyugtalanul forgolódik és idegesen felkiált.

— Kit ölhetnek itt?

Oldalról az előtérben a Bolond cammog. Sandán vigyorogva Z. felé néz.

Z. félrehajtott fejjel bámulja az eget, mintha hallucinalna. A hangzavar részeire bomlik, mint valami félelmetes barlangi zene.

14. PATAKPART

A föld lemezesen repedezett. A réseken lilásbarna virágú novény. Szemben a túlsó parton agyagszínű, hosszú töltés. Sík vidék.

Z. feje alulról felemelkedik a képbe. Kezei az arcán. Leengedi a kezét, az arca izzappal van bekenve, vastagon.

Valaki nekünk háttal a földön ülve nézi.

Az iszap gyorsan szárad Z. arcán, homorú lemezekbe gördül és töredezik. Z. álmosan néz maga elé, az arca földtani képződményhez hasonlít, rövid ideig. A sár most egészen megszáradt Z. arcán. Csontváry képére emlékeztet, az Öreg halászra.

15. HEGYOLDAL

Alig hajnalodik. Csontváry messziről látszik, ahogy vallan hatalmas, összegöngyölt vászonnal, lécekkal, kezében bőrönddel igyekszik föl felé.

A hegyoldal kopár, színtelen, nem kínál semmiféle festői témát. Különösen nem a napfelkelte előtti gyenge, szürkés fényben.

Csontváry köves úton, zihálva megy, de nem szenvedve, hanem olyan egyenletes szívóssággal, mint aki egész nap ezt a munkát fogja végezni.

A táj sivársága és a monoton erőlködés miatt reménytelennek látszik az útja, sehol nem tűnik fel a cél.

Rácsos ablak mögül a Bolond figyeli a hegyoldalon menő Csontváryt. Vigyorog, és mintha biztatná vagy csúfolná Csontváryt, artikulálatlan hangon, váltakozó hangerővel, de mégis kínzó monotóniával sámandúhoz hasonló értelmetlen szöveget dúdol. Primitív, barbár hang, néha egzaltált az örjüngésig. A Bolond ilyenkor a rácsba kapaszkodva előre-hátra rázza magát. Egy sportverseny szurkolójára is hasonlít. Mintha a saját energiáját akarná átsugározni a hegyre kapaszkodó embernek.

16. TAORMINAI GÖRÖG SZÍNHÁZ

A romok képe onnan nézve, ahonnan Csontváry festette. Szürkék és semmitmondóak a kövek. Csak kövek és semmi más.

A következő montázs alatt a romok képe mindig visszatér, különböző napszakokban és színhatásban. A színhatások Csontváry képének egyes végletei, de csak végletek, ahogy az uralkodó színek kiterjesztik határukat a pillanatnyilag adott látványra. A Csontváry-képnek csak önmagukban tökéletlen összetevői ezek a részletek. A Bolond sámandúdóolása is visszatérően hallatszik, mint egy rejtve működő biológiai szerkezet hangja.

Csontváry vakrámára szögeli az óriás vásznat.

Faágon ülő madár tollát reszketteti a szél.

A fa nedvesen csillogó gyantája lecsorog a földre, kígyózva, mintha élőlény lenne, ráragadnak az erdei rothadás parányai.

Csontváry világos narancssárga színt rak a képre. Az ecset barázdái a festékben. A tájon sehol nem látszik ez a szín.

Majdnem az előző narancssárgának a hőségétől reszkető fényében, a napsütötte száraz hegyi úton paraszt megy a szamarával. A szamar megáll, a paraszt is vele együtt, álmos egykedvűséggel, mintha egy akarata lenne a samárral. A szamar csillogó sugárban, sísteregve vizez a porba. Egy bogár menekül a tócsától. A szamar szemére légy száll. Kényeskedve rezeg a szamar orra.

Árnyékot vető sötét bokrok alatt a növények fojtó párájában gyerekek egy tengerimalac-féle állatot kínoznak. A félig már megdöglött, lábánál a fához kötözött állatot botokkal dötködi. A gyerekek kerülnek egymás pillantását, arcukon a szégyen, az undor és a gyilkolás torz gyönyöre. Egyikük követ vág az állathoz, a kő mellette vágódik le és szikrát vetve megcsendül egy cipő alakú nagy kövön.

Meztelen lábujjak feszítve szétnyílnak, a poros talp ráncainak mozgása olyan, mint a festék reszkető sűrű hullámal a vásznon. Szeretkező pár. Kicserepesedett szájak egymást keresik.

Parasztlány összeszorított szeme fölött, a homlokán egy hangya mászik, és oldalt belevesz a kusza haj csillogó sötétségébe.

Nedves-zöld fák lombjai fölött női hangok bugyborékolnak. Lent a fák között a nők fürdője. Álmatagon mozgó és úszó testek, mintha nem vízben, hanem a saját nőiességükben úsznának. Egy nagyon kövér nő vizet fröcsköl. A vízcseppek lassan szállnak, apró szappanbuborékok a hatalmas teste körül, megállnak a feltornyozott haján. Öregasszony, vízes ingben, szégyenlősen elmosolyodik.

A részletek még egyszer kuszán és gyorsan felvillannak, és az egész táj látszik. Csontváryval, ahogy fest. A színház romjai, háttérben a havas tetejű Etna. A színház kövei halottak, csend veszi őket körül. Közeli azt éreztetik, mintha megszűnt volna az egész élet a földön, hogy az életnek még a nyomai is majd csonkként merednek az ég felé, észrevétlenül fogyva és elszivárogva a semmibe.

De a valóságos látványhoz képest Csontváry festménye éppen fordítottját kelti ennek az érzésnek: azt, hogy minden a fény, a színek elemi kavargásában születik, él, valamivé teljesedni akar. A színház beárnyékolódik. Beborul és esteledik, de a látóhatár alján mintha végtelen szélességű bejárat lenne a sötétség elől a fénybe, még vakító, olvasztókemence-világosság sugárzik.

Szél keletkezik és vitorlaként megrázza a vásznat. Csontváry sietve le akarja szedni a kóp mögül a támasztóléceket, de a szél belekap a képbe, levegőbe emeli, Csontváry csak az egyik sarkába kapaszkodik, küszködik. A szél sodorja a képpel együtt. A szél a Bolond hangján rikoltozik.

Csontváry sziklákon bukdácsol, néha szinte a levegőbe emelkedik. Zuhanna sodródik lefelé. Úgy látszik, hogy minden a megsemmisülésbe kavargó, de lejjebb megáll, ahol nem is érezni, hogy fúj a szél. Csontváry félig a képen fekszik, a ruhája tépett, feltápáskodik, még az előbbi rémülettel meredt szemekkel bámul, és azt sem tudja, hol van, az arca rémitően festékes.

A besötétedett tájban visszafelé mászik oda, ahol festett. A támasztólécek törötten kiállnak a hegytetőn. Csontváry ott mászkál közöttük, keresgéli a holmiját. Csak meghajlott árnyék, magányos, mint egy titokzatos tájon kóborló őseMBER.

17. A HORTOBÁGYON

A kilencyukú hídon megvadult ló rohan át, tébolyultan lánkol a sörénye. Fenyegetően feszült, vihar előtti táj.

Z. és Ábris a vízparton állnak. Vihar készül.

A Bolond a parton ül, mint egy kutya.

— ...nem tudom, hogy mit keresek, vagy ha látom is, nem tudom elérni... — mondja Z.

Ábris merengve beszél:

— Lehet, hogy lopott szilvakoszton végezte. Itt a gesztus volt a lényeges, az alkotás múlt szembenezése azzal az idővel, míg az ember él, vonszolja magát és a nagy vásznat, hogy aztán vászna és földgolyója eltűnjön. De amíg van, lesz-e, akit érdekel? Mert ami megmarad, csak az energia és művészet entropiaellenes kihívása, hogy az ember nagyot akar, alkotni akar, mint a Teremtő része ahhoz fogható akarattal, mérettel, jelentőséggel. Nincs mód ennél magasabbra jutni, az eredmény csak a nyugalom, hogy minden erőfeszítés megtörtént, ezzel kell beérnünk.

A Bolond vigyorog.

— Értem, de magamat nem találom benne — mondja Z. — Félek félek, hogy én csak a bolond, a torz, a felháborító szörny vagyok. Nincs bennem szabály, és áhítozom a szabályt. Holnap elutazom tőled. Mióta itt vagyok, csak a tehetetlenségemet érzem, elengedtem magamat, mintha csak rá akarnék szolgálni, hogy egyik ápolatad legyenek.

Ábris elneveti magát:

— Lehet, hogy így akarsz eljutni Csontváryhoz. Maradj még egy-két hétig... Várni kell... Lehet, hogy Csontváry az utolsó idejében belátta, hogy többet és jobbat már nem alkothat, a nagyzásos utakat már be nem járhatja. Hogy jövődölésai nem teljesülnek, tehát vegyünk a szilvából, eszessünk, vegetáljunk és várjunk, hogy kijussunk valahová, vagy sehová... van aki még így is kijut valahová van, aki már nem. Ha nem, hát akkor az se baj, nem?

Beborul az ég. Most lovak egész csoportja száguld át a hídon. Nyihogás. A többtől elszakadva egyetlen ló látszik a hídon. Kitor a vihar.

Ábris, Z. és a Bolond viaszból, úgy ahogy utoljára látszóttak, ott állnak a parton. Lecsurog rajtuk a víz. A táj egy részén süt a nap.

A parton álló figurák körüljárhatók. Fent a hídon a ló is viaszból van, ráközelítve látszik holt üvegcszeme és a sörényére festett, lánkoló színek.

18. KISZÁRSIAI VÁROSKA UTCAJA

Régi, agyagból tapasztott, lapos tetejű házak.

Vakítóan süt a nap. Az egyik ház sötét, hűvösséget lehelő, nyitott ajtaja előtt férfiak, nők, gyerekek csoportja. Olyan különös, színes ruhás alakok, mint a „Panaszfal” és a „Mária kútja” című képeken. Várakoznak, hogy bejussanak a házba. Az utcán, kétfelől újabb várakozók csatlakoznak a csoporthoz.

A várakozók halkán zibonganak és mindennapi dolgukat végzik. Valakid eszik, kettő vitatkoznak, egy öreg szarkalás koldus trachomás szeméből szüntelenül folynak a könnyek, anya gyermekét szoptatja, egy paraszt nyalábban hozott füvet szór a számarra elé, gyerekek futkároznak, az egyik anyjába kapaszkodva lesi őket, egy nő vízes-korsóval a fején.

Amikor kijön valaki a házból, a többiek az arcát figyelik. A kijövők senkihez sem szólva átvágnak a tömegben és elmennek.

Követünk valakit, aki bemegy a házba.

19. SZOBA

A kisázsiai házbán.

A belépő alakok nyomában érkezünk. A fényről belépve csak lassan vehető ki, hogy a helyiség tele van emberekkel. Csontváry képét, a „Magányos cédrus”-t jöttek megnézni. Állandó halk suttogás hallatszik, mint a szélről rezgő levelek lágy zizegése.

A helyiségnek egyetlen ablaka van, felül a falon, a betörő fény sugarában szivárványszínű porszemek mozognak a levegőben. A mennyezetről láncra akasztott, nagy lánggal égő olajlámpa világít.

Csak amikor szemünk hozzá szokott a homályhoz, akkor tűnik elő a kép, olyan különösen világítva, mintha a helyiség egyik fala nyitva lenne valami különös fényű, eddig nem tapasztalt valóság felé.

Csontváry leghátul áll, egészen a fal mellett, áttetszik arcán és alakján az agyagfal felülete.

Követünk valakit, aki indul kifelé. Amint kilép az ajtón, vakítóan izzó olvasztókemence-fénybe tűnik.

20. KISVÁROSI UTCA

Hideg, téli idő.

Z. jön egy ismeretlen férfival, nagyon fáradtan, mintha életük összes viszontagsága mögöttük lenne.

Z. eltompult arca, kábult pillantása. Felsőkabát nélkül van.

Menet közben olykor tehetetlenül a társához lökődik.

Z. egyensúlyát veszítve, szánalmasan eldől egy csenevész fa mellé. Mint egy krumpliszák. Semmit látó, kimeredt szemmel néz és fekve marad.

A férfi meg sem moccan, hogy segítsen neki, közönyösen várja, hogy Z. feltápáskodjon. Z. megkapaszkodna a fában, de az majdnem eltörik a súlya alatt, ezért visszahanyatlak, és oldalra fordulva végleg lefekszik, mintha aludni akarna. Feje alá teszi a karját. A férfi tréfalkozva beszél hozzá, Z. közönyösen, fáradtan válaszolgat.

— Pihensz, öreg pajtás? — kérdezi a férfi.

— Elegem van. Befejeztem. Itt maradok — mondja Z.

— Nem lenne jobb, ha feltápáskodnál?

— Nem lenne jobb. Én itt maradok és megfagyok.

A közeli vasúti pályán gyorsvonat robot, csattogva. A gőzmozdonyon a kazán fénye megvilágít két embert.

Z. közönyösen hever. A férfi túlkiabálja a vonatcsattogást:

— Állj fel, öreg pajtás! Nem tudlak elvinni a hátamon! Most mit csináljak veled? Ha én is lefekszem, megfagyunk mind a kettőn.

A mozdony sípjának hangjában eltűnik a beszéd. A férfi feltámasztja Z.-t, aki rábizza magát. Kínálódva, esetlenül mennek.

— Nem érdekel semmi. Nekem már mindegy. Elegem van — suttozja Z.

A férfi közönyösen beszél:

— Tedd szépen a vállamra a kezéd. Csak ne lennél nehéz, mint egy vízilo. Gyerünk, pajti! Mi vagyunk a sarckulatók. A nagy közös sors...

Z, megáll makacskodva. Társa vonzolja magával.

— Semmiféle sorsunk nincs. Támolygó bohóc vagyok. Az egyik támolygó, a másik meg disznó. — mondja Z.

— Kár, hogy nem hagytalak a földön. Tehénked, rám, és elérünk valahová. Milyen sorsot akarsz? Ha lefekszel megfogyni, akkor lesz sorsod? Vagy, ha vonat alá fekszel? Mi, pajti?

Z. elneveti magát, nem is figyel a férfira, szétnéz, mintha közönség lenne előtte.

Nevetés hallatszik, és csiripelésszerű társasági fecsegés. Z. gúnyosan, mosolyogva int az egyik kezével, mintha magot szórna szét.

A társasági zaj felerősödik, visszhangossá válik, mint egy gőzfürdő kupolái alatt összetorlódó zsvajj.

21. TERMÁLFÜRDŐ HELYSÉGEI

A medencékben víz helyett szőnyegek vannak és nagy bársonyszékek, és itt tolong zsvajjog Csontváry korának társadalma, úgy, ahogy az akkori újságok, elsősorban a vicclapok ábrázolják.

Csontváry teveháton ülve végignézi fölöttük. Az egymás mellé rakott bársonyszékekben ülő babékoszorus művészekre mered. Csontváryn kívül mindenki természetellenesen ki van festve, mint a pánoptikum figurák.

Csontváry, mintha magokat szórna széjjel, az egyik kezével legyint. Harsogva beszél, de az arcán nem látszik megerőltetés. A hangjára csend lesz, de a jelenlevők közül senki sem néz rá.

A falakon mindenféle olyan festmények lógnak, mint 1910. körül a békés polgári otthonokban.

Tájak, magyaros és nem magyaros életképek, mitológiai jeleneteket ábrázoló giccek, klasszicizáló portrék és családi tablók.

Lent a medencék oldalán Csontváry festményei. Ezek együtt látszanak Csontváry szavai alatt a semmibe mosolygó figurákkal.

Csontváry harsogva szónokol:

— Ó, uraim és hölgyeim, ha önök mind művészek és zsenik, akkor én csakis valami más lehetek. Elmejátékos talán. Vagy agyekvilibrista. Bölény, táncoló jegesmedve, csillagász, kuvikmadár, avagy hosszú lejárati vértanú... mindegy... akármilyen, csak más, más, egészen más, még csak távoli rokon sem.

Csontváry szigorúan nézi a társaságot, elhalogat Talán vár.

Valaki ásít. Egy nagyon komoly arcú, bajuszos, cvikkeres úr a torkát köszörüli, és meggyőző, halk hangon beszélni kezd:

— A doktor Schmidt látors és tisztiorvosféle fölölni. Csak e védjeggyel ellátott a valódi, gyorsan és alaposan gyógyít időszakos süketseget, fülfájást, fülzúgást és nagyothallást még idült esetekben is.

A csevegés újra kezdődik, egyetlen beszélőre sem figyel senki, mindenki magának beszél. Egy karikás szemű, bodorított hajú fiatal ember fürdőkádban ül, pisztolyt emel a homlokához és hatot belelő a fejébe. Lehanyatlak.

Gumikötényes fürdőszolgák kiemelik a kádból és elviszik. Egy szakállal orvos siet utána bábaasszonytáskával. Megbotlik. Leejtí a táskát, ami kinyílik, ijesztő fogók, fűrészek, csipeszek szóródnak szét.

Az orvos a lábak között mászkálva próbálja összeszedni. Leesik a szemüvege. Vaksin óamulva helegabalyodik egy nő földig érő hajába. A nő feje rángatózik, ahogy az orvos a földön szabadulni akar belőle, de ez a babarcú nőt nem zavarja, beszél:

— Én, Csillag Anna, földig érő gyönyörű hajamat naponta Pern-Tano-China hajelixirrel ápolom.

Egy-egy gesztus erejéig feltűnik Mokány Berci, Gögye Ahdrás, Scheitensleiner Salamon. A tömeg körbe mozog, örvénylik. A kupolából kövér operaénekesnőhöz hasonló Nemtő ereszkedik le. Nyomorékok serege tülekedik köré. A Nemtő művétagokat, sérvkötőket osztogat a könnyezve hálálkodó nyomorékoknak. Amikor mindent szétosztott, pózolva szavalni kezd:

— Mit vidítsz, irigy, kiki bilincsin;
Síri kínt, mit kibírsz, nákiint
Vigszin-kít-hissz, sírszirtin kínt.
S kinyílt kiki-sint:
Mindit ismint nyítsz: friss, ifj kílinesin?
Hidd, kicsiny, mindig ily szívimirigy:
Kinbb, mint kiki bilincsi
Kicsinyb, mint mindki tiszt kínesi
--S mit nyítsz, kílinesi:
Mind sír-kínid kínszítik nyílni irigy!

Ferenc József jön katonazenekar kíséretében. Ordítóva éljenzik. Hordókat vernek csapra, italt hordanak körbe.

A Kaiser megszólal:

— Mellbetegek, sápkórnások, vérszegények, tüdőbajosok, heptikások, asztmatikusok, gyengén felbőfögők, szédülők, rossz-szájszagúak, rekedtek, nyálkások, altesti fájásokban szenvedők a „Szent Mária” gyógyszerár híres vasméz-szörpjét használni!

Örjögő éljenzés. Lökdösődés. Gyerekek virágcsokrokat visznek a felséghez. A medencében valaki nekiesik az egyik Csontváry-képnek. A kép behasad. A „Magányos cédrus” fővében vizel valaki. A képek bezakadnak, ledőlnek. A mulatók a nagy vászondarabokon taposnak.

A felség kíséretével a csaphoz megy és megnyitja. Ömleni kezd a víz a medencékbe. A mulatozás tovább folyik. Mintha háború lenne, visszhangzik a zaj. A felső falakon a képek sértetlenek.

Végül már valóban csak a visszhang hallatszik. Gőztől homályosak a termek. A vízen viaszfigurák úsznak.

22. TEMETŐ

Almosan induló árokásó gép. A markolószerkezete lomhán szaglássa egy régi, besüppedt sír kuszán pompázó virágait. Egyenletes biztonsággal emelkedik a hidraulikus dugattyú csillogó krómucél oszlopa. A gép festése ütött-kopott. Ember nem látszik sehol, még a gépkezelő sem. Siralmasan idetévedtnek tűnik a szerkezet, különösen távolabbról.

Valahonnan a szerkezet kis mélyedéseiből összegyűlt olajos víz rsurog le, vékony érként kanyarogva, lecsöppen a száraz földre, ami nyomtalanul rögtön beissza.

A markoló zuhanva belemélyed a földbe, kejesen reszketve. Kiemelve a növényzetet, korhadással és csontokkal kevert földet, a jóllakottság undorával megvonaglik. A hatalmas étvágy csatai és göröngyei csurognak a fogak közül, nyálás folyondár csügg és libeg az égneke emelt állkapocsról. Elégedetlen szortyog és korog a gép, ahogy körbefordul a táj felett.

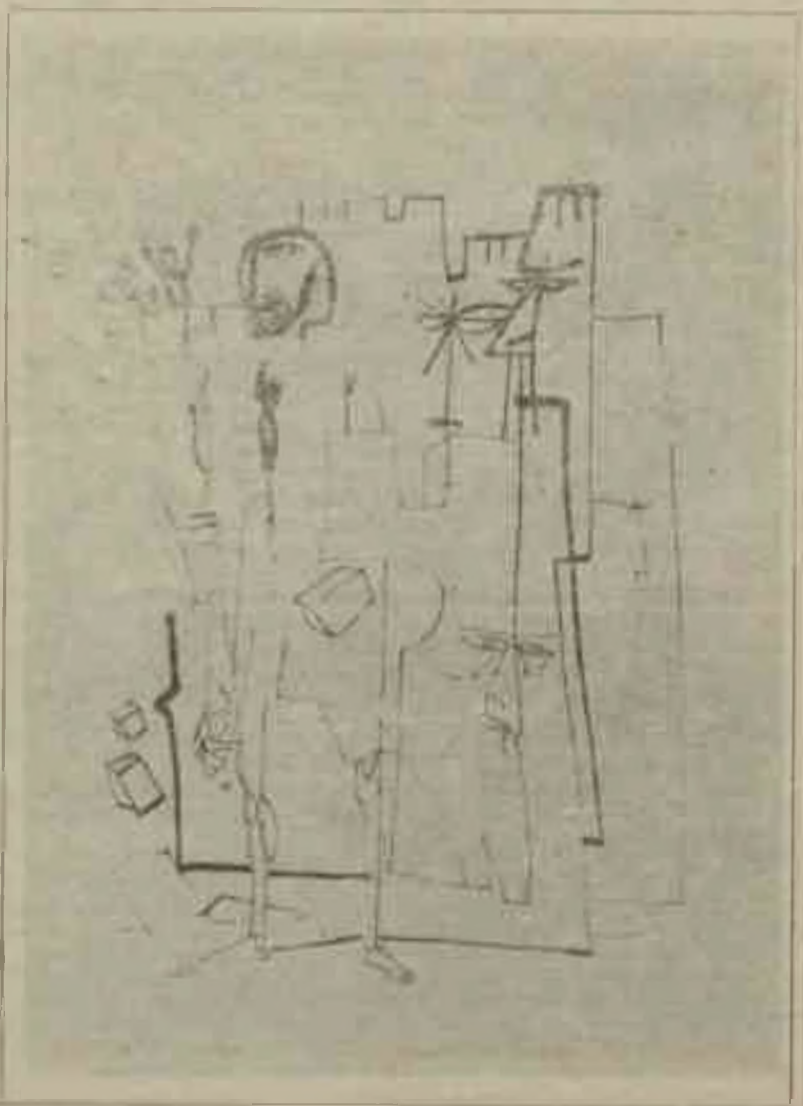
Z. egy kibontott régi sír, üres gödör mellett áll és belekotor a földbe, mintha eldugott tárgyat keresne benne. A keze belemélyed a földbe. Bennehagyja.

Billenőautóról dől a föld egy nagy gödörbe. Száraz, agyagos por száll. Emberi csontok zörögve sodródniak lefelé a földdel. Lent a gödör alján Z. néz fölfelé.

Fent a gödör szélén fogatlan öregember eszik. Megáll mellette egy sötét öltönyös, nyakkendő férfi.

Z. a gödörből felkiált nekik:

- Ezeknek nincs senkijük?
- Nincs — mondja a sötét öltönyös.
- Nem jelentkeznek. Nem kellenek már ezek — mondja az öreg.
- Tetszik a hely, művész úr? — kérdezi a sötét öltönyös.
- Mióta dolgozik itt? — kérdezi Z.
- Harmincöt éve.
- Ismeri ezt a nevet, hogy Csontváry?
- A sötét öltönyös férfi elneveti magát:
- Ez itt mind csontvári.
- Nem ismeri? — kérdezi Z.
- Nem — mondja a férfi.

Csikász István:

Kodály Zoltánt sirató dal

melyet esellóra, mint kedvenc hangszerére, hegedűre, bőgőre, cimbalomra, zongorára, furulyára, fagóra, rettenetes dobokra, és metronomra szereztem — még életében, de halálában és azóta is.

AKKOR kezdted
ébredtetni a népet,
mikor hajnalodott a század,
agonizált a nemzet.

**VIOLINKULCSOK
SZIKÁR DRÓTVÁZÁN
DOBOG SZÍVÜNK...**

ZENE: zongorák
felvonulása,
csellók esendje,
fagottok férfihangja!

Fehér szárnyak
a szálló kották,
anticiklonok felkavarták!

SZÉLVIHAR:
elpattant hurok,
szétszakadt ötvonal!
Rá visszacsendül
százezer hangvilla
fortissimója:
nem vagyunk
magunk,
nem vagyunk egyedül!

ÓRÁK...!
Kegyetlen órák
kemény tiktakja
kopog
koponyám
körüli,
s méri az időt
**KÍVÜL
ÉS
BELÜL.**

CSAK ÜLÖK

**TEHETETLENÜL,
KÍVÜL:**
a hangok elvont

jelentése mögött
dadogok értetlenül —

BELÜL
gondolatliánok
millió kusza
indája között
a zene és a szó
léndít és kötöz —

KÍVÜL
csak buta betűk,
hieroglifák
egyenleteit
oldom sorra meg,

BELÜL
megrettenek.
**ZENÉT AKAROK
HALLANI,
DISSZONANCIÁT,
KIBIRHATATLAN
MÉLY SIKOLYT
E DISSZONÁNS
TÚZIJÁTÉKOK ALÁ...!**

TÚZ: zene,
PIROS muzsika,
ÉLET: zene,
NÉP: muzsika,
NEMZET: zene,
TÜNTETÉS: muzsika,
Fekete zene,
G Y Á S Z :
ablaküveg csörrenése
kockaköveken,
oszlopszuhanások,
világra távbeszélő
ötvonal.
kovácsoltvas
violinkulesok,
kerámiamadárhangjegyek,
sikoltó életünk-halálunk,

telefonpóznák, gyertyatartók
útszéli nyárfasorvicsorgás,

**DERKOVITS,
JÓZSEF ATTILA,
RADNÓTI, BARTÓK**

megrettent
egyenletfejtegetések —

**ÉS MA Ó —
FÖLSZÁLLOTT A PÁVA,
FÜL —**

EGY emberöltő,
egy történelem,
egy nép, egy világ fölé,
sohsevolt, vén fenyő
csúcsán
libeg a szárnya.

Hünyt nappalok
parázs éjszakája.

A hamuszürke munka
megállt kezemben,
s mint kötélen csomó,
megakadt.
És felvonulnak
hazaszerzések, hazaárulások,
tragikus igazmondók,
epileptikus demagóg
habzószájhazugságok.
Dobog a
rohanó
lovasok
üteme,
s hallani-látni:
sámánok vijjogása,
pogányok füstje,
ősök vágatása,
Fehér Ló vérenek
múló csurranása,
temetők kundombja,
cséphadarók, bunkók,
börtönök, bitók,
fölkötések,
fejhelővések,
tapsrohamok hányingerében
fuldoklók csuklása,
és a csöndekben
csöndek némasága,
mindenütt
visszhangos
zokogok.

SIRATÓK,
fekete, korhadó
öregasszonyok,
vén fák,
vízparti fűzek,
kiszáradt ágak,
földbekaparó
gyökérkezek,
duzzadt-héj-erek,
évgűrűszenvedések,
bütykös kéregujjak,
venyigéből, bodzából,
meg gledicsiából
sodorjatok fűzért,
halálosat —
vörös, könny nélküli
szemek,
tekintetek,
nézzetek, nézzetek!

**MAGYAROK,
EMBEREK,
ÉNEKELJETEK,
KELETRŐL
NYUGATRA
NYÚJTVA,
HOSSZAN — !
SZÜRHMZÉSES**

határainkra
állítsatok egy kopjafát,
törökök, finnek,
ukránok, franciák!

BAKONYI tölgyek
lombsusogása
egyre sürget
és felkiáltok,
felkiáltok:

elpattant hurok,
szétszakadt ötvonal,
százezer hangvilla,
milliárd hangszállal
borított
torok-rétek —
és gyermekeink önekelnek,
zene kell, dal
az embereknek —

**CSINÁLJATOK
HIMNUSZT,
ÉS ÖRVENDJETEK
ÉS SÍRJATOK,**

MÍG ÉNEKELTEK...!

Lőrinczy István:

Üvegfüvők

hánatukat a térbe
fújják
rózsákat gömböket
nevetnek
pohár dalol
a szájukon
örülve vig
szeszeknek

Petőfi szobra Balassagyarmaton

kabátján
a vihar tombol
bordáin
rőt csillagárnyék
keze
megfagyott a Napban
s gömbszemében
lábadó Ég

Bence József:

Térdeltem a kévén...

Térdeltem a kévén,
szorítottam hitem:
gondcsillagos zsákjuk
vállukra segítém.
Tenyerükbe hulltam,
mint megérett búza,
szívemet a zsákjuk
föld mélyéig húzza.

Ilu tante

— Azt mondják, a diák alig varja, hogy leteljen a sulis, és beleszabadulhasson a világba. Az biztos, hogy én is vártam, de azért kivétel is vagyok, azt hiszem. Margó néni azt mondta, húsz év múlva érezük majd igazan, mit jelentett nekünk az a gimnázium, ahol a négy évünket letapostuk, illetve, mind a tizenkettőt, ugyanazokon a lépcsőkön, mert az egy modern iskola, együtt van az általános a közepel... Szóval, Margó néninek biztosan igaza van, és csak nagymamakoromban jövőre majd rá a sulis izére, de valami már most is megmaradt belőle.

Nem akarom azt mondani, hogy az iskola előtt nekem rosszabb volt, mert egy szavam sem lehet. Apu, anyu, papa, inama és Ilu tante voltak körülöttem, születésemről fogva. Különösen kiemelem itt ilu tantét, aki, ugye, nem férjezett, és dolgozni sem ment, hogy apámat fölnevelje, később pedig, hogy engem ne kelljen bölcsibe, oviba hurocolni, és akármilyen táplálékot ennem, hanem otthon legyen meg mindenem: reggeli, ebéd, vacsora, tiszta ruha. És hogy ne legyek őrizet nélkül: négy szoba előszoba, mellékhelyiségek — volt hol mozognom, s ez még mind nem elég, hanem délután, mikor a hivatalból megjött papa és mama, ők fogtak közre, és vitték magukkal! Megnéztük a kirakatokat, átsétáltunk a parkon, be a játszótérre, és ott nyáron leültünk a padra, ha nem fújt szél, és árnyékos helyre, ha nagyon sütött a nap. Igazán mondhatom, rám annyira vigyáztak, hogy egész gyerekkoromban egy kék folt, egy karcolás nem esett rajtam! A rossz gyerekek ott ugráltak a város fölötti dombokon, a bokrok körül, benn a bokrokban, felmasztak a padok támlájára, a szeméttároló tetejére, a teniszpálya kerítésére, és leestek, összeveszték, verekedtek, sirtak — vitték haza a zúzódásokat, sebeket.

Bátran elmondhatom, ilyenekből nekem nem jutott ki! Még az iskolában is alig, pedig az általános első osztályától kezdve, ugye, megváltozott az életem. Megszűnt a felelőtlen gyermekkor, következtek a kötelességek, az életre való felkészülés. Reggel mosdás, öltözködés, önállóan — még a vajat is én kentem föl a kiflire, egy külön késsel, amit éppen erre a célra tompított ki papa. Nehogy véletlenül elvágjam a kezem. És mikor kész voltam, és a táskámat is a hátamra kapcsolta Ilu tante, akkor kézenfogva átmertünk az iskolába. Keresztül a parkon, a játszótér mögött. Se busz, se autóforgalom, se zencsére, de azért egy kiskisgyereket nem lehet csak úgy nekiengedni a vakvilágnak! Hátha találkozik egy rossz emberrel. Vagy egy vásott kölyökcsapattal!... Aztán, ebédkor megint ott várt a tante a kapuban, és szépen hazamentünk.

A negyedik osztály kezdetétől nagyon fordult a sorsom: Ilu tante megbetegedett, súlyos asztmája lett, úgyhogy nehezen bírta a lépcsőt. Ettől kezdve a reggeli kakaó, kifli meg a többi bevásárlása apura és anyura maradt, engem pedig napközibe irattak, úgyhogy reggel nyolctól délután fél hatig biztosítva volt a felügyeletem és a helyes nevelésem, ami, ugye, mégiscsak alapvető manapság. Az elkísérést és hazakísérést a nagyszüleim vállalták, felváltva. Vagy együtt, ha csak idejük engedte, mert hiszen mindenük én voltam, egyetlen fiuk egyetlen leánya — hát hogyne ragaszkodtam volna én is hozzájuk!

De nem is erről akartam beszélni, hanem az iskoláról. Bár ez is hozzátartozik, szorosán, mert ugye, ha én úgy lettem volna nevelve, szoktatva, hogy reggel kicsapnak az utcára, és estig ott csavargok, akkor bizonyos, hogy nem fedezem fel a sulis szépségeit!... Ezt papa, mama, apu, anyu, meg persze Ilu tante, megmondták nekem, de igazuk is van, teljes mértékben! Mert már maga az, hogy pontosan nyolc órákor csöngetnek, se előbb, se később, és akkor minden gyerek körtekes a padban ülni, pontosan a helyén, nem ricsajozni, nem lökdösödni, nem piszkálódni, hanem szépen várni a tanító nénit, és mikor az belép, illedelmesen fölállni, köszönni, aztán újra leülni, meghallgatni a névsort!

Nem tudnék különösebbet mondani, hogy az iskolában valami is fölösleges lett volna. Talán az írás, a számolás, az olvasás, vagy később a matek, a fizika, a kémia, a történelem, a biológia?!... Mind elkerülhetetlenül szükséges egy fiatal életében, aki a felnőttéletre készül. Még a testnevelés is, ugye. Nem lehet azt mondani, hogy a test edzése szükségtelen, hiszen ép testben ép lélek, és a szocialista építésnek egészséges dolgozókra van szüksége. Meg kell csinálni azt a haskelepet, felemás korlátot, és a bordásfal... ugye... hát ha megszokjuk, az sem olyan ijesztő... Ötösöm volt nekem, tornából is, többször; nem azért, mert olyan kiváló voltam, hanem mert látták rajtam az igyekezelet.

A szorgalom, az igyekezet nagyon fontos az életben — megmondták a szüleim, de az iskolában sem tanították mást!... Általánosságban, az iskolában csak helyesre és jóra tanítják a gyerekeket. A szabályokat, amiket ott tanítanak, az életből szűrték át a könyvekbe — az élet pedig a legnagyobb iskola, ezt mindenki tudja. Megjegyeztem én is, és most már gyakorlatiasan is tudom, tekintve, hogy ide kerültem, ebbe az üzembe.

Nem-nem! Az érettségi jól indult, nem mondhatom, hogy rosszul. Csak... megismétlődött, ami az általános iskolát, úgynevezett kísérletégi előtt történt... Majdnem pontosan az.

Mikor nyolcadikban a félévi bizonyítványt kaptuk, az igazgató úr tartott egy szép beszédet, és abban, többek között, kifejtette, miért lesz fontos a kísérletégi: akik nem tanulnak tovább, azok több tudást visznek magukkal a szocializmus építésének gyakorlatába, akik továbbtanulnak, azok pedig alkalmasabbak lesznek a középiskolára

és könnyebben veszik majd az igazi érettségi nagy akadályát!... Ezt csak helyeselni lehet. Anyu, apu, papa, mama is egyetértettek ezzel a rendelkezéssel, ami abban az időben kísérleti stádiumnak indult. Ilu tante, szegény, már nem fejthette ki véleményét, mert éppen akkor vitték kórházba, olyan elfekvő félebe, vagy mi... Addig súlyosbodott neki a betegsége, hogy állandó ápolásra szorult volna — de hát hogyan?! Én egész nap az iskolában, azt pedig a család nem engedhette meg magának, hogy egy kereset kiessen a havi összjövedelemből! Apu épp akkor fizetett be Trabantra, hogy az agárdi telek ne legyen olyan messze.

Szóval, az egész osztály nagyon készült a kísérletre. Nem mondhatom, hogy én izgultam vagy féltem volna, különösen, mikor kiderült, hogy tornából nem kell, inkább más probléma vetődött föl: „Növekedési rendellenesség” — azt mondta az orvos. Hogy ugye, már közeledtem a tizenöt évhez, megnyúltam, de... de csak megnyúltam. És nem volt étvágyam, szinte semmi, azt mondhatjuk, és ha a napköziben mégis belémdiktáltak az ebéd egy részét, akkor délután majdnem biztos, hogy kihánytam! Este pedig mindig olyan furcsa szédülés jött rám, hogy csak lecsuktam a szemem a tévé előtt, és akkor azt hitték, hogy álmos vagyok — de mikor a szobámban leoltották a villanyt, és rácsukták az ajtót, akkor kipattant a szemem, és néztem, néztem a sötétbe. Mikor meg nagysokára elaludtam, saját kiabálásomra ébredtem — hát hogyne ijesztettem volna meg a családot! És akkor a doktor úr rendelt mindenféle gyógyszert — de tréfás ember volt az öreg, mert azt mondta, ha megtanulnék úszni vagy kerékpározni és mindennap csinálnám vagy hatvan percig, akkor semmilyen gyógyszer sem kellene! Jó vicc! Azokat a gyógyszereseket, melyeket a huszadi század fejlett tudománya előállít, hogyan helyettesíthetné egy úszás? És a magyar gyógyszeripar különben is világhírű!

De persze, a doktor úr csak tréfálkozott, abból is látszik, hogy az orvoságok segítettek rajtam, úgy hogy majusra majdnem teljesen rendbejöttem. Két Sevenalettával kitünően aludtam, és ha tizórás szünetben bevettam az étvágygerjesztőt, akkor megettem az ebédet, majdnem mindet. Csak éppen a grenadimarsot, meg a rakott tészta nem. Azt a kettőt valahogy sohasem tudtam megszokni. Pedig helytelen.

És akkor, mondom, készültünk a kísérletre. Nekem, ugye ez volt az első ballagásom, mert óvodába nem jártam, és a család megtanácskozta, hogy a halványrózsaszín tüll, az áll nekem legjobban. Mamával be is jártuk egész Pestet, minden üzletet, míg végre találunk olyat, ami az arcszínemhez, meg a hajamhoz illik. Egészen halovány kellett, és akkor itthon el is vittük a varrónőhöz, és nagyon szépen megcsinálta, és mikor felpróbáltam, mindenkinek nagyon tetszett. — És másnap délelőtt ott volt mindenki, nem úgy, mint egyes más gyerekeknek, hogy csak az apa, vagy csak az anya, esetleg senki!

Körbementünk az emeleten, ahol a felső tagozat székelt, utána le a lépcsőn, megkerültük az iskola modern tömbjét, majd végül besereglettünk az udvarba, meghallgatni az igazgató úr ünnepi beszédét.

Gyönyörű idő volt, május vége, de olyan gyönyörű idő, hogy igazán! És a szépen feldíszített ablakok, és a zászlók az emelvény körül — az egész olyan felemelő volt, hogy sirni kellett volna, de körülnéztem, és még senki sem sirt, a hozzátartozók közül sem, és ettől én is olyan jókedvű lettem és... nem tudom, mi történt. Összeestem. Mondták, hogy csak nekidőltem a szomszéd lánynak, és csak összeestem. Nagyon sápadt lettem, és az iskolai orvosi rendelőben nem tudtam fölállni, még a fejemet sem tartani, és akkor mentő-érfeltelefonáltak, és bevitték. — Nem voltam bent sokáig, éppen csak öt napig. Megvizsgáltak, mindenre, és fölírtak egy erősítő injekciókúrát.

A rosszullet oka így szerencsésen tisztázódott, de közben lement a kísérletre, és én nem vehettem részt rajta, pedig nagyon sajnáltam. De nem lett belőle zűr. Összel megmondták, hogy fölvetek első középbe, nem érdekes a kísérletre, hiszen az én ernyedetlen szorgalmam a bizonyíték, hogy megfelelek volna. Lezárták a jegyeimet, éppen úgy, mintha nem ajultam volna el! Négy egész hat tized, mert tornából négyest adtak, és még matekból és biológiából. A torna, az jogos, azt sohasem tagadom, talán a matek is — no de a bájodzs!... De nem érdekes. Mindenki azt mondta, nem érdekes: az ember ne tételezzon föl rosszindulatot másokról, különösen pedig a tanárjáról! És különben is, egy fiatalnak nem hátra, hanem előre kell tekinteni: a nagyérettségi, az a fontos! Minden ott dől el.

Az a helyzet, hogy papa, az annak idején nagyon szeretett volna tanulni, de le sem tudott érettségizni, mert a félfederalista Magyarországon rosszak voltak a körülmények — apu pedig valahogy nagyon megunta a tanulást, és érettségi után elment dolgozni, és különben is, megismerkedett anyuval, akit a Rákosi-rendszerben nem vettek föl egyetemre, valami félreértés miatt, és így apu már csak szolidaritásból sem... Ez szép, ugye? Nekem tetszik! — És szóval, nekem megmondták, már kicsi koromban, hogy egyetemre fogok menni. Orvos, esetleg gyógyszerész! A családban mindenkinek ez tetszett, de én is ezt tartottam a legmegfelelőbbnek.

És mindig úgy készültem, hogy ennek megfelelek. Ez helyes, nem? Az ember a szocializmusban tűzzön ki maga elé egy célt, és affelé törekedjen, ernyedetlenül. Hiszen a társadalom, a család és az egyén érdeke összeesik.

A gimnáziumot még jobban szerettem, mint az általános iskolát. Ott minden olyan... feljebb volt! Komolyabb. Egészen komoly: olyan fokra jutottunk például a kémiában, hogy harmadikban apu meg anyu nem mindenben tudtak velem haladni... Mert az úgy volt, első perctől, hogy a család nem hagyott magamra a tanulásban, mint esetleg más gyereket. Első, második, harmadik általánosban még szegény jó Ilu tante korrepetált velem, majd mama

vett át, bár ez, a napközi miatt, nem volt erős probléma, de hetedikben azt mondta, elege van, az ő idejében egészen másokat és másképpen tanultak. Ami, ugye, nem is csoda a reakcióban... Akkor került mellém papa, aki egészen modern ember, mert mindig haladni tud a korrall. Vele dolgoztunk az első gimnázium végéig, egészen kitűnően, de akkor neki, sajnos, mindentéle problémái lettek a hivatalban, és akkor társultam össze apuval meg anyuval. Ez nagyon remek volt, márcsak azért is, mert közelebb kerültünk egymáshoz.

Megmondták.

És együtt haladtunk, egészen a harmadik év közepéig, mikor kezdtek adódni olyan dolgok... Például kémiában... Margó néni azt mondta, azért nem kell mérgesnek lenni, hiszen többnyire olyan új tudományos eredményekről van szó, amiket az ő idejükben még be sem vettek a tankönyvekbe. Ezt, ugye, apu meg anyu megértették, mert ők haladó gondolkodásúak, és azt mondták, lehet, hogy a történelemben meg az irodalomban is vannak ilyen újabb tudományos eredmények, azért nem is érdemes rajta esténként veszekedni, különösen előttem nem, mert kétségek támadhatnak bennem! Pedig az alapvető fontosságú, hogy az én tudásom... egységes legyen. Modern. Nem azért, mintha az orvosin, esetleg a gyógyszerészetin felvételi tárgy lenne a történelem vagy az irodalom, hanem mert döntő, hogy az én tudatom szocialista legyen. Modern.

Szóval, az utolsó másfél évben már egészen önálló lettem, egészen egyedül készültem, ami nem is baj, ha számításba vesszük, hogy az életben is önállóan kell lenni, és az érettségim vagy az egyetemi felvételin, ott sem állhat majd mögöttem a család. És én ezt meg is értettem, hiszen Margó néni is ezt mondta, és ment is minden nagyon szépen. A ballagásra kitűnően felkészültünk. A nylon akkor már

nem volt divatban, egyáltalán, úgyhogy anyu egy NDK-s útból hozott magával egy álomszép anyagot, majdnemhogy úgy nézett ki, mint az igazi holland csipke — hozzá megfelelő kalap, táska, kesztyű, cipő! Szóval, enbé-egyes volt az egész, sőt osztályon felüli, állítom, és a ballagás alatt is csak egy egészen picit lettem rosszszul, lefelé a lépcsőn, de rögtön észrevettem, mert egész idő alatt nagyon figyeltem magam, és akkor gyorsan bevettem két gyógyszert, és nem volt semmi baj!

Hanem akkor jött az a bizonyos kellemetlen eset, úgy is mondhatnánk, hogy véletlenség. Éppen az írásbelire indultam volna, jó hangulatban — semmi szédülés, semmi idegesség, még csak a gyomrom sem ugrált, hála a jó gyógyszereknek —, mikor a halántékom bele-vágtam az ablakba!... Egy hülye véletlen az egész! Megegyeztünk a többiekkel, hogy fölfütyülnek értem, pontosan fél tízkor, és én már öt perccel előbb készen voltam, teljesen, csak még visszaszaladtam a fürdőszobába, utána húzni a szemhéjamat, mikor úgy hallottam, hogy fütyülnek. És szaladtam az ablakhoz, és azt hittem, hogy ki van nyitva... Itt, a halántékomat egészen bevágta az üveg... persze, nem volt olyan veszélyes, csak tejfehér bőrön minden annyira meglátszik, hogy nagyon... és két napig voltam kórházban, összesen is csak két napig, szóval, világos, hogy az egész nem volt komoly, de hát közben lement az írásbeli, anélkül pedig nem engedtek szóbelire — és ettől úgy kikészültem, hogy kaptam egy hülye sokkot! Képzeld el, reggelenként hiába akartam fölkelni, nem tudtam! Csak reszkettem.

Idegorvost hívtak hozzám, ami, ugye, teljességgel érthető, és a doki levegőváltozásra rendelt. Én tiltakoztam, hogy előbbvaló az érettségi, de a család nem ismert könyörületet, ami különben az adott szituációban teljesen helyes, csak az én ernyedetlen szorgalmamat kellett legyőzni.

Legyőzték, és a mama föl vitt a Mátrába. Papa föl hajtott egy azonnali beutalót, és két hétig isteni volt a csend, a madarak, a fenyő-illat, meg minden — de mire visszajöttünk, vége volt a szóbeliknek. A család mondta, ne idegeskedjek papa kijárja, hogy megkapjam az okmányt, nein érdekes az egész. De nem adták meg!... Nézzé, én nem okolok senkit, ugye, az igazgató úr védi az érettségi intézményét, papa meg esetleg nem a legjobb utat találta meg hozzá.

Ez van, ezt kell szeretni.

Pihentem másfél évet. De nem haszontalanul. Zongorázni tanultam, meg nyelveket — ez mind szükséges egy igazi értelmiségi színvonalhoz; aztán meg úgy döntöttem, hogy azért sem vágok neki az érettséginek! Kétségbevonták a szorgalmamat, az illetékességemet, hát én majd a munka frontján mutatom meg, hogy érdemes vagyok az egyetemi felvételire!

El is mentem a kórházba. Kezdi az ember laboránsként, folytatja műtősként, asszisztensként, és közben megismerik a képességeimet, rájönnek, hogy egyetemre kell küldeni — ez volt a család egyöntetű véleménye, engemet is belcérteve, úgyhogy el is mentem, és csináltam is, teljes három hétig!... Éppen elég volt higgye el; a defekációs pixiseket meg a pisisüvegeket szortírozni. És még akkor leszűrt az egyik okos, hogy nincsenek rendesen fertőtlenítvé! Hát mit gondol, talán még ki is nyalom! — Szóval, egészen más az, hogy értelmiségi orvosként végigmenni a folyosón, és fogadni a betegek, meg a beosztottak köszönését, vagy pedig hátul lenni, a labornak nevezett... szobában, és ha csak egy kóláért megy előre az ember, az osztályos nővérek már szaglászni kezdenek, hogy tiszta-e a köpenyem, a szandálom!... Szóval, köszönöm!

Leléptem, és a család betett egy irodába. Gépírni, gyorsírni nem tudok, én latint tanultam és orosz és angolt, franciát, németet egy keveset — ezek kellene a humán pályára —, úgyhogy bekerültem a gyárba, az export-import igazgatóságra. Nagyon érdekes munka, és nagyon fontos! Az ember csak ül egy szobában, és kapcsolatban áll az egész világgal. Telexen. Elvégeztem egy tanfolyamot, hogyan kell a gépet kezelni, és akkor négy nyelven fogadtam a leveleket. Válaszolni nem nekem kellett, mert szakosított munka — én csak azt néztem le, hogy melyik országból érkezett, melyik vállalatból, milyen nyelven. Ez döntötte el, hova kell expedálni. De itt jön a legfontosabb: közvetlen expedálás, vagy közvetett? Vagyis, hogy kinek jött, az milyen nyelven tud, vagy tud-e egyáltalán a magyaron kívül?... Mert ha nem, akkor a fordítóba! Volt egy lista a gépem fölött, rajta az összes fejes.

Nem akarok dicsekedni, de hamar megtanultam. Írtó hamar. Hogyan? Ahogy az aranyos Margó néni tanított bennünket tanulni. Nem egyszerűen a szöveget kell nézni, hanem áttekinteni az egészet, és megkeresni a benne rejlő logikai összefüggéseket. Ha azt megragadja az ember, már gyerekjáték az egész!... Így volt ezzel a névsorral is: igazgató = minden levél a fordítóba; helyettesek = kettő tud németül, egy oroszul; az üzembetűzőkre már jobban oda kell figyelni = nyolcan összesen öt nyelvet bírtak; a kilenc főosztályvezető tizenegyet = itt bizony pár hétig bogarászni kellett; az osztályvezetőkkel megint egyszerű volt a dolog = minden levelet közvetlenül át lehetett küldeni, mert ha ők nem is ismerték valamelyik nyelvet, előadók bizonyosan!

Igazi, szép munka volt, és közben erősítettem magam a nyelvtudásban, különösen a latin nyelvcsalád területén, mert ahhoz volt meg az alapom... Egyszer jött egy levél, Dél-Amerikából. Második muszakban voltam, este hét óra felé, de nekik az odaát délelőtt, ugye. A levél fontos volt, éreztem. Fölvettem, visszaigazoltam, és mivel egyetlen gép sem kattogott, gondoltam egy merészet: Tudtam, hogy az igazgató ilyenkor még bent van, a titkárnőit viszont fél hat tájban, mikor az utolsó kávéját megissza, hazaengedi. Fölcsegettem, hirtelen be van hozzá kapcsolva a telefon. Jól sejtettem! Szabályosan bejelentkeztem, hogy ő az, én pedig bátran előadtam, miről is van szó, és hátha holnap reggelig késedelmet szenved az ügy!

Azt mondta, nagyon helyes, és azonnal fölrendelt magához, a levéllel együtt. Lefordítottam neki. Valami reklamáció volt, leszállított gépekkel kapcsolatban, s az öreg mindjárt csapkodott, hogy majd ad ő a technológiának, meg a gyártásnak, hogy ilyen disznó módon dolgoznak!... Csapkodott, reszkettem, pedig hát nyilvánvaló volt, hogy nem rám mérges, sőt engem meg is dicsért, hogy lám, ha minden beosztottja ilyen lelkiismeretes lenne, nem romlott volna el az a rohadék gép, négyheti használat után!... És megsimogatla a fejeimet, mosolygott, és azt mondta, gondja lesz rám!

Ne is mondjam, ugye, hogy velem madarat lehetett volna fogatni, és mikor este fél tizenegykor hazaértem — hétfő volt, tévé semmi, úgyhogy aludt a család —, mindenkit felvertem, hogy mi történt! Hát volt öröm, volt boldogság, apu azt mondta, ő mindig tudta, hogy neki zseni a lánya, és szombaton megyünk Pestre a Gundelba, cakli pakli! — Annál nagyobb volt másnap a hidegzuhany, amikor behívtott a hivatalvezető, s közölte velem, hogy többszörösen átléptem a hatáskörömet, ráadásul el is fognak helyezni a telextől, valószínűleg!... Így ahogy mondom, az igazgatói simogatás és dicséret után! — Egy szóval, kiderült, hogy a levél Braziliából jött, ott pedig nem spanyolul beszélnek, hanem portugálul! És a két nyelv nem különbözik annyira egymástól, hogy azt én a „Tanuljunk könnyen gyorsan spanyolul! tizenkilencedik leckéjénél észrevettem volna — de nem is hasonlított úgy, hogy néhány kulcsszót másként ne értelmeztem volna!... Mert az a rohadt telex nem reklamáció volt, hanem köszönő-

levél, hogy a berendezés huszonnyolc nap után is kitűnően működik! De akkor is: férhet kétség az én ornyedetlen buzgalmamhoz és lelkiismeretességemhez? Hát így kell egy fiatalal, a jövő reménységével foglalkozni?!

Meg sem vártam a két hetet, hanem kivettem a munkakönyvem, és eljöttem ide. Ez egy jó szakma, kérem! Ha a szalagvezető ott elől lenyomja a gombot, semmi kétségem nem lehet, hogy minden tizenhatodik másodpercben kapom ezt az alkatrészt, kettőt fordítok rajta... így, meg így... beforrasztom, és már dobom is tovább! És a hatáskörömet túllépni az, kérem, a lehetetlenséggel határos, mert a meő a kész darabon pontosan meg tudja állapítani, hogy a hibát én követtem el, vagy más — hogy én nem tudok portugálul, vagy más spanyolul!

És azt mondom, orvos akarok lenni, esetleg gyógyszerész, de ez itt egy fertőzőmentes, precízen lehatárolt szakasza a szocializmus építésének, és lehet-e fontosabb a mi társadalmunkban, mint a pontosság és a megbízhatóság?

Nem lehet!

En legalábbis így értelmezem. És apu is, anyu is, papa is, mama is!

Illo tante, szegény, ő már nem nyilváníthat véleményyt. A múlt héten temették el... Nem az elfekvőből. Időközben... átminősítették, hogy úgy mondjam. Zárt osztályra.

Ihos István: Tél 1941

Harmadmagával csikorgott
után a többiek elmaradtak
a trojka üresen állt sokáig
de a tábornok nem jelentkezett
a lovak a szemközi
kocsmában ittak
a mikulás kézigránátokat
hozott

Himnusz

Megelevenedik az álom
emberré válik a szó
kaszál az élet
hétfejű angyalok kara köszönti
a koránkelőket

Tűnődés

Maupassant már nem evez a Szajrán
Apollinaire-nek sem lopnak
szobrokat a Louvre-ból.
Orbán Ottó tudja, hogy
az orgiák királynői is csak
szorgos családanyák, és hogy
az eltévlyedés egyidős az
emberiséggel.
Az Államok meztelen fenekén
hanyag mozdulattal olt el
Allen Ginsberg egy marihuánás
cigarettfacsikket.

Restár Sándor: Egy halk szó

egy halk szó megáll az ajtóban
messze van tőled —
Kintjásnyira

Őszutó

lehullni készülő levél lüktet testemben
novemberi szívhang vigasztalja
az álmatlan éjszakát
késő
— söprűvel kezemben meghalok

Exkluzív

Ut menten kikovezett sar
kezemben az összes lehetőség
telefirkálom ezt az üres papírlapot
jelenlétemmel
csak egyetlen sarok marad tisztán
gondolataimmal
egy négyzet
egy vers helye
— a tudat —
szívemben nincs helye késnek

Tamás István: Kendőt

köt
a szél
a tér
bozontos eperfáira
Göndör tollat hullat
a seregély
s fekete dalt
a feketerigó
koronásan
Asszonyok
örökös
talpig feketében
clvasófűzérben
a pillanat minden
varázslata nélkül
Forgószél lebbenti
kendőjüket
s vízi észrevétlen
fekete kosok fehér
csigaszárvára tűzve
életüket

Csordul

a hólé
csermelye s rajtra
kész a tetők
lavinája
Toecsan a láb lent
s tátva az ég
tágu a tócsák
kurta világa
Röpköd a dél s szög
berze hajára
gyöngykoszorút fon a fény-
pászta özön
Disztelen ágak alatt
gubbaszt mar a
bánat a bundás
S nyil a tekintet a kék
s hív a meztlen lenge öröm
Jer hát
párba a táncha